

Галина Фещенко

**ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ
ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ
(20–30-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

Останнім часом досить широко почали досліджувати питання історії розвитку школи і педагогіки періоду 20–30-х років ХХ століття, оскільки цей період відзначився нововведеннями та творенням української національної школи. Не обминули дослідники проблему підготовки вчителя у цей період.

Розв'язанням проблеми підготовки педагогічних кадрів до краєзнавчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах України у 20–30-х роках ХХ століття займалися В. Буданов, П. Волобуїв, Д. Зайцев, І. Зеленський, П. Мостовий та ін. На сучасному етапі цьому питанню приділяють увагу такі дослідники, як Л. Войтова, М. Костиця, М. Крачило, В. Обозний, О. Тімець та ін.

У своїх працях автори частково описують підготовку вчителів до краєзнавчої роботи в школі визначеного періоду. Проте залишаються недостатньо дослідженими низка важливих питань щодо підготовки педагогічних кадрів з використання краєзнавчого напрямку в навчально-виховному процесі 20–30-х років ХХ століття.

Тому ми поставили перед собою завдання – розкрити передумови становлення підготовки педагогічних кадрів до краєзнавчої роботи в школі у 20–30-х роках ХХ століття.

Після жовтневого перевороту та української національно-демократичної революції розпочинається реформування шкільної освіти.

У зв'язку з цим було проголошено створення нової школи, яка отримала назву «єдина трудова», головними рисами якої були: створення безкоштовної та обов'язкової загальної освіти для всіх дітей обох статей; повне здійснення засад єдиної трудової школи з викладанням рідною мовою; спільне навчання хлопчиків та дівчаток; вільну, позбавлену будь-якого релігійного впливу школу; проведення тісного зв'язку навчання з виробничою роботою, підготовка всебічно розвиненої особистості [2, 159–160].

Одним із невідкладних завдань нової школи була підготовка вчителя до краєзнавчої роботи в школі. Це пояснювалося тим, що трудова школа ставила перед собою завдання: «Готувати покоління, що підростає для боротьби за майбутнє та для будівництва нового життя. Боротися за нове краще життя можна лише тоді, коли близько стоїмо до сучасності й коли ця сучасність наповнює наше життя своїм змістом. Ось чому трудова школа, що прагне стати школою життя, поспішає зв'язатися з сучасністю тим, що її безпосередньо оточує» [3, 28].

Досить актуальним було вивчати свій рідний край, його географію,

історію, етнографію, тобто займатися краєзнавством. «Це потрібно було для того, писав М. Феноменов, щоб уміти берегти рідний край, знати його минуле, щоб бачити майбутнє. Була й інша причина особливого інтересу до краєзнавства: у зв'язку з практичними цілями господарського будівництва, необхідно було знати «закономірності того руху життя, які в ньому відбуваються» [13, 5].

Зі створенням нової школи, окреслювалися її основні завдання:

– пробудити в дитині допитливий, ініціативний інтерес до навколишнього середовища, до явищ і фактів як у галузі природознавства, так і в галузі суспільного життя;

– навчити дитину давати відповіді на питання, які в неї виникають;

– розвинути в дітей звичку жити, вчитись і працювати колективно [6, 24].

З цією метою важливо було налагодити тісний зв'язок школи з населенням, його працею, господарським життям; у викладанні спиратися на дійсність, що оточує дитину, виходити з конкретних, відомих дитині фактів [6, 24].

Визначивши таким чином завдання трудової школи, були сформульовані й основні вимоги до сучасної школи та впровадження основ краєзнавства у навчально-виховний процес.

Нинішня школа, зазначав, наприклад, О. Музиченко, заснована на динаміці: ціниться уміння самостійно здобувати знання, процес здобуття, дещо розвиваюче – звідси активність дітей [10, 126].

Дослідник Л. Миловидов вважав, що перед школою стоїть завдання, «щоб школа не тільки вивчала дійсність, не тільки знайомила б з навколишнім середовищем, а щоб вона впливала на середовище, щоб вона вдосконалювала й матеріальні, і соціальні умови життя свого краю» [9, 81].

На початку 20-х років ХХ століття краєзнавство стало швидко і потужно проникати в школу. Цей термін постійно зустрічався в навчальних планах, у статтях педагогів, вчених і просто в розмовах учителів. Це були не тільки слова, школа дійсно вступила на шлях вивчення місцевого краю [4, 7].

Вважалося, що саме шкільне краєзнавство може стати одним з основних важелів у перебудові народної освіти, піднесенні справи навчання на більш високий рівень [12, 118].

Отже, однією з передумов підготовки вчителя до краєзнавчої роботи в школі було створення нової системи навчання та запровадження краєзнавства в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів.

Наступним етапом у підвищенні інтересу до проблеми краєзнавчої підготовки педагогічних кадрів, ми вважаємо, поширення краєзнавчого руху в Україні.

Трудова школа 20–30-х років ХХ століття, на переконання І. Абрамова та А. Дзенс-Литовського, не могла залишатися в стороні від

краєзнавчого руху, який охопив всю країну: він не тільки проник у школу, а й закріпився в ній, перетворив школу, зробив її дійсно трудовою і життєвою. Перед школою стояло завдання – вивчати навколишні умови і життя, готувати до життя людей, які в повній мірі орієнтуються і можуть докласти свої сили у місцевих умовах своєї майбутньої трудової діяльності. Автори бачили особливості нової школи в тому, що вона вивчає не взагалі об'єкти і явища, а місцеві предмети і явища, краєзнавчі, з тими особливостями, які обумовлюють місцезнаходження їх в межах визначеного краю, тісно пов'язаних з трудовою діяльністю місцевого населення [1, 25–26].

Дослідники-краєзнавці відзначали поживлення краєзнавчого руху та його вплив на запровадження краєзнавства в школі. Так, методист Л. Миловидов писав: «Питання краєзнавства в нашій державі, перейшовши через агітаційний період, набули організаційного оформлення і стали питаннями поточної роботи державного значіння... входить краєзнавство і в роботу нашої школи. І вже, крім загальної літератури з наукового краєзнавства, маємо ще й окрему літературу з питань так званого шкільного краєзнавства» [9, 3].

На думку інших дослідників «краєзнавство стало загальним науково-суспільним освітнім рухом та охопило й школу» [4, 106]; «краєзнавство та краєзнавча ідея все ширилася і ширилася, охоплюючи все більші кола робітників, селян, студентів, учителів та інших верств активного суспільства... воно постає на чільне місце в системі шкільної освіти [3, 6]; взагалі спостерігається підвищення інтересу до краєзнавства: скликаються з'їзди народної освіти, де між іншим виносяться постанови і про внесення місцевого елемента в навчальну роботу шкіл [3, 25].

Краєзнавчий рух тих часів був спрямований на піднесення господарського і культурного рівня життя держави, шляхом вивчення продуктивних сил, виробництва і суспільних відносин.

Отже, будуючи і організовуючи навчально-виховну роботу за краєзнавчим принципом, школа впливала на оточення, поширюючи краєзнавчий принцип і сприяючи розгортанню та поглибленню краєзнавчої роботи за межами школи [11, 16].

Важливою передумовою підготовки педагогічних кадрів до краєзнавчої роботи в школі була розробка та запровадження комплексних навчальних програм, які будувалися на краєзнавчому матеріалі.

У навчально-виховному процесі школи комплексна система була провідною і об'єднувала навчання не навколо «предметів», а шляхом групування та поєднання цих предметів, забезпечуючи співпрацю між усіма навчальними предметами. Тому вчителю необхідно було розробляти спеціальні теми для спільного використання і на основі цього будувати довгий послідовний шкільний курс [4, 64–65]. Після опублікування комплексні програми направлялися у школи, де вчителі мали їх адаптувати до свого регіону, своєї місцевості. Тобто, на основі державних програм потрібно

було розробити свої місцеві програми, які наповнювалися цілком конкретним і краєзнавчим змістом, а матеріал брався з навколишнього середовища, що оточував школу [3, 30].

Працюючи над вивченням місцевості для заповнення навчальних програм, вчитель мав покладатися тільки на самого себе. Основним в його роботі була екскурсія, невеличке дослідження, яке б могло принести позитивний результат. Він повинен був дослідити і опрацювати самостійно всі об'єкти свого району, скласти план проведення шкільних занять з учнями. Важливим було й об'єднання щоденної роботи вчителя з роботою учнів, з метою їхнього залучення до краєзнавчої роботи. Під час спільної праці накопичувався матеріал, який був корисним для вивчення в школі. Саме екскурсійний метод дослідження місцевого життя і природи допомагав педагогу при підборі матеріалу для навчальних програм та організації краєзнавчої роботи з учнями [9, 93].

Надаючи шкільному навчанню краєзнавчого спрямування, від учителя вимагали, здійснювати цей напрям практично, щоб дитина насамперед знайомилася з тим матеріалом, що близький до її оточення, щоб вона сама приступала до навчання з пізнання свого оточення, своєї хати, родини, свого села, і згодом лише поступово переходила до ширших понять, до подальшого, чужого, незнайомого їй матеріалу [5, 59].

Організація шкільної роботи на краєзнавчій основі та наповнення комплексних навчальних програм місцевим краєзнавчим матеріалом було можливим за умов ґрунтового знання вчителем свого краю. Для цього вчителю необхідно було вивчити його не тільки разом з учнями в процесі шкільних занять, а й самостійно та заздалегідь. Адже наповнення навчально-виховного процесу місцевим матеріалом можливе лише тоді, коли вчитель знає місцеві об'єкти, придатність цих об'єктів для безпосередніх спостережень, обсяг місцевого матеріалу в програмах та місце краєзнавчих відомостей у комплексах [9, 93].

Зі створенням нової школи, поширенням краєзнавчого руху, запровадженням комплексних навчальних програм, перед педагогічною громадськістю ставилися нові завдання: 1) організувати краєзнавчий рух; 2) знати свій край, щоб навчати дітей на базі краєзнавчого матеріалу; 3) виховувати дітей, як майбутніх краєзнавців, обізнаних уже з технікою і методикою роботи [7, 119].

Також учитель повинен був: 1) уміти спостерігати; 2) уміти оцінювати те, за чим спостерігає; 3) уміти знайти причину існування певного явища та уміти з'ясувати його значення; 4) завжди брати участь у роботі місцевих, громадських і урядових установ [8, 30–31].

Отже, до передумов становлення підготовки педагогічних кадрів до краєзнавчої роботи в школі ми відносимо: створення нової системи навчання, поширення краєзнавчого руху, запровадження комплексних навча-

льних програм. Все це вимагало від вчителя нових творчих підходів до організації навчально-виховного процесу на базі краєзнавчого принципу навчання і виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов И. С. Познание местного края / И. С. Абрамов, А. И. Дзенс-Литовский. – Л. : «Колос», 1925. – 180 с.
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
3. Волобуїв П. Краєзнавство в трудовій школі / П. Волобуїв, П. Мостовий. – Х. : ДВУ, 1926. – 101 с.
4. Вопросы краеведения в школе / под. ред. В. П. Буданова, И. С. Симонова. – Л. : Брокгауз-Эфрон, 1925. – 172 с.
5. Дмитрук Н. Практична участь освітян у краєзнавчій роботі / Н. Дмитрук // Радянська освіта. – 1929. – № 11. – С. 54–63.
6. Крупська Н. К. Вибрані педагогічні твори : в 10 т. / Н. К. Крупська / за ред. М. К. Гончарова та ін. – К. : Рад. школа, 1963. – Т. 3 : Навчання і виховання в школі. – 1963. – 754 с.
7. Луцький П. До питання про чергові завдання краєзнавства / П. Луцький // Радянська школа. – 1928. – № 4. – С. 117–122.
8. Матвієнко-Гарнага Ф. Т. Краєзнавство і краєзнавча робота / Ф. Т. Матвієнко-Гарнага. – Харків, 1930. – 50 с.
9. Миловидов Л. Краєзнавство в школі: зміст та методи праці / Л. Миловидов. – Х., 1929. – 148 с.
10. Музыченко А. Как по новому вести педагогическую работу в труд-школах с детьми? / А. Музыченко // Просвещение Донбасса. – 1924. – № 5–6. – С. 125–138.
11. Росіянин. Краєзнавство і школа / Росіянин // Радянська школа. – 1928. – № 10. – С. 12–16.
12. Толстов С. Введение в советское краеведение / С. Толстов. – М. – Л. : Соцэкгиз, 1932. – 159 с.
13. Феноменов М. Изучение родного края / М. Феноменов. – М. – Л., 1926. – 94 с.